

Estetiskt kulturell fostran: Serietidningar, kulturella föreställningar och pedagogiskt arbete

Frågan om ungdomens läsning av mindervärdig litteratur har under senare tid tilldragit sig allt större uppmärksamhet. Särskilt har man diskuterat de s.k. serietidningarna som en del barn tycks konsumera i stor omfattning. Från skolhåll har uttalats farhågor för att den ohämmade "läsningen" av dåliga serier med korta, språkligt mindervärdiga, texter skulle verka hämmande på utvecklingen av barnens läsförmåga och deras språksinne. Man anser också att den våldsmentalitet som serien så ofta ger uttryck för kan förvirra fantasi- och föreställningsvärld hos många barn.¹

I. Inledning

Avsikten med denna essä är att reflektera över formeringen av estetiskt kulturella föreställningar i skolan. Essän tar sitt avstamp i en debatt i den svenska dagspressen under åren 1953-59. Det var genom kolorerade seriemagasin som Stålmannen och Fantomen som en mycket livlig debatt om serietidningarnas vara iscensattes. Ett flertal av debattörerna hörde hemma i skolans värld.² Debatten tolkar jag som uttryck för olika aktörers föreställningar och ideal om god estetisk kultur för skolans elever. Utifrån dagstidningsdebatten identifieras de olika aktörernas kulturella föreställningar som kom till uttryck. Dessa föreställningar relateras till de professionella aktörer/expert/grupper som positionerar sig i debatten och tolkas som ett sätt att försöka forma kulturella elever. Skolan förstås därmed som en realiseringsarena för aktörernas föreställningar om god estetisk kultur. Debatten får på detta sätt exemplifiera och motivera ett utbildningshistoriskt perspektiv inom forskningsfältet Pedagogiskt arbete.

Utbildningshistoria och pedagogiskt arbete

Mitt forskningsintresse rör det svenska skolväsendet i ett historiskt förändringsperspektiv. Denna essä fokuserar på att skolan och mer specifikt på att de estetiskt kulturella idealen inom skolan med tiden har förändrats. Syftet med essän är att belysa hur kulturella ideal har formats i ett specifikt historiskt sammanhang. I detta fall inom ramen för en massmedial debatt mellan olika yrkesgrupper och andra företrädare i samhället. En essä som denna har sina begränsningar och utgör ingen omfattande historisk empirisk studie. Min framställning av skolan och debatten är avsedd att synliggöra olika professionella aktörers föreställningar beträffande fostran av elevernas kulturella ideal. Debatten används alltså som en ingång till att studera skolan som ett historiskt kulturellt fält. Förhoppningen som jag hyser är att det historiska perspektivet också kan belysa och knyta an till mer generella aspekter av skolan som institutionell, social och kulturell sfär.

I samband med regeringens forskningssatsning på den utbildningsvetenskapliga disciplinen har både den nationella forskarskolan Pedagogiskt arbete i Umeå och forskarskolan Pedagogiskt arbete i Linköping vuxit fram. I och med denna satsning blir det rimligt att reflektera vidare kring detta vetenskapliga forskningsfält. Inom ramen för pedagogiskt arbete/utbildningsvetenskap ger jag därför ett tentativt bidrag till innehållet i detta nya forskningsfält.³ Inom ramen för forskarskolans verksamhet ryms en mängd olika perspektiv på skolan utifrån en uttalad mångvetenskaplig ambition samt att innehållet i forskningen

---

¹ Larsson, Lorentz, (1954), *Barn och serier* Stockholm., s 170

² Widén, Pär, "Barn, serietidningar och social ordning: Barndomsföreställningar i debatten om serier, 1953-1959" (C-uppsats i historia (BA Thesis in History), Linköpings universitet, 2002).

³ <http://www.liu.se/iuv/forskarutb/kortbeskr.htm>

”preciseras och omformuleras genom den verksamhet som bedrivs”.⁴ I min slutreflektion återkommer jag till motiveringen av det historiska perspektivets betydelse för pedagogisk arbete.

Skola och kultur i utbildningshistorisk forskning

Inledningsvis presenterar jag några tidigare utbildningshistoriska exempel som inspirerat mitt forskningsfokus. De rör sig inom olika tidsepoker och skiftande inriktningar men har som jag ser det ett gemensamt i att de rör kulturella föreställningar inom skolan sett i ett historiskt perspektiv.

I en artikel om 1600-talets karolinska ämbetsmannastat och om den kulturella elitens uppfostran av den folkliga kulturen sammanfattar Bengt Sandin en historikers uppgift.⁵ Den består av att kritiskt granska det självklara och förgivet tagna och att försöka se samband som inte omedelbart låter sig avslöjas i historiska källor. Detta anspråksfulla ideal har som perspektiv betraktat fått inspirera denna essä. Serietidningsdebatten och andra liknande kulturdebatter har tidigare främst tolkats som uttryck för samhälllig moralisk panik.⁶ I all enkelhet problematiseras sådana tolkningar genom att seriedebatten tolkas i relation till forrådet av elevers estetiska kulturella ideal.⁷

Christina Florin och Ulla Johansson har i flera studier visat hur en manlig borgerlig kultur reproducerats inom de svenska läroverken under 1800-talet fram till mitten av 1900-talet.⁸ Deras kulturhistoriska skolperspektiv har även skärpt essäns fokus. Essän skulle i någon mening kunna sägas fortsätta på den väg som de stakat ut. Vad Florin & Johansson har gjort inom läroverken skulle även låta sig göras inom enhetsskolan vilket inte tidigare gjorts i någon större utsträckning. Enhetsskolans kulturella fostransideal tolkas då som ett uttryck för de bildade, manliga samhällsbyggarnas kulturella ideal. På så sätt skulle essän bidra till att synliggöra aktörerna som deltog i forrådet av elevernas kulturella ideal inom den framväxande enhetsskolan.

Bengt-Göran Martinsson har tidigare studerat den för mig aktuella perioden, 1950-talet, i sin studie om litteraturundervisningen i läroverken mellan 1865-1968 med fokus på hur elevers

---

⁴ Den följande kortfattade beskrivning nedan återfinns på forskarskolans hemsida och de aspekter som är av särskilt intresse för min essä är understruken. ”...Pedagogiskt arbete är ett mångvetenskapligt yrkesinriktat forskningsområde... Skolan som institution problematiseras ur ett historiskt, samtida och framtida perspektiv. Kunskap om elevers och lärares arbete och om barns och ungdomars socialisation och lärande i och utanför skolan kommer att utvecklas. Praktisknära frågor och fenomen som är centrala i pedagogiskt arbete studeras ur olika aktörers, till exempel lärares och elevers, perspektiv. Forskningen kommer också att handla om skolans och skolarbetets omvandling... såväl som politiska, kulturella och sociala betingelser. Innehållet i pedagogiskt arbete preciseras och omformuleras genom den verksamhet som bedrivs...”

⁵ Sandin, Bengt, (1988), *Den karolinska ämbetsmannastaten, barnen och kulturen : förhållandet mellan statsmakt och barn under 1600-talets senare hälft* s 77.

⁶ Frykman, Jonas, (1988), *Dansbaneeländet : ungdomen, populärkulturen och opinionen* Stockholm: Natur och kultur. Boëthius, Ulf, (1989), *När Nick Carter drevs på flykten : kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908-1909* Stockholm: Gidlund. Knutsson, Magnus, (1995), *Seriemagasinet mot barnboken : en moralpanik ur kultursociologiskt perspektiv*.

⁷ Se redogörelsen av Jarlén, Anna, “Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll” (BA, Linköping university, 1999).

⁸ Florin, Christina & Ulla Johansson, (1993), *"Där de härliga lagarna gro-" : kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914* Stockholm: Tiden. Johansson, Ulla & Christina Florin, (1996), *Tre kulturer - tre historier : disciplinering i läroverk, flickskolor och folkskolor under 1800-talets senare hälft*. Johansson, Ulla, (2000), *Normalitet, kön och klass : liv och lärande i svenska läroverk 1927-1960* Tavelstjör: U. Johansson : <http://www.books-on-demand.com> distributör.

uppsatser gav uttryck för rådande vetenskapliga paradigmen.⁹ Jag tolkar seriedebatten på ett likartat sätt som ett uttryck för något mer än enbart det uppenbara och det givna, dvs. serietidningarna i sig. Jag utgår ifrån att debatten kan tolkas som ett uttryck för debattörernas strävan att forma elevernas kulturella ideal.

Socialkonstruktionism och estetiskt kulturell fostran

Det socialkonstruktionistiska forskningsperspektivet utgår ifrån att kultur och skola inte anses vara några naturgivna entiteter vars innebörder är givna.¹⁰ Ett grundläggande antagande är förståelsen av kultur och skola som sociala konstruktioner. Kultur uppfattas inte som ett tidlöst universellt fenomen utan istället som något föränderligt och något som ges olika definitioner beroende på det historiska, sociala och kulturella sammanhanget. Olika sociala grupper konstruerar och formar medvetet och/eller omedvetet, varierande föreställningar om vad kultur, skola, en god kultur är för något. De olika begrepps innebörderna formas och kommer till genom sociala relationer i ett växelspel mellan den sociala gruppens olika medlemmar. Detta sociala kontextberoende relativiserar begreppen kultur och skola. De kan inte längre förstås som en gång för alla innehållsligt bestämda utan utgör begrepp som är öppna för olika definitioner beroende på vem som definierar dem. Begreppen skola och kultur bör därför kopplas till aktörernas sociohistoriska sammanhang och den individuella eller kollektiva aktörens föreställningsvärld i stort. Därmed inte sagt att det är oproblemiskt att utgå ifrån ett socialkonstruktionistiskt perspektiv. Ian Hackings kritiska korrektiv till det som han uppfattar som en inflation i bruket av sociala konstruktioner och de stora variationer i bruket av terminologin.¹¹ Fördelarna med det socialkonstruktionistiska perspektivet överväger dock enligt min mening. Exempelvis kan den sociala konstruktionen av språkliga innebörderna bidra till förståelse av historisk och social förändring på grundval av ett begrepps mångtydiga innebörder.¹² Ett begrepp kan av olika aktörer ges skiftande innebörder vilket ger utrymme för att olika symboliska föreställningar knyts till samma begrepp. Det i sin tur rymmer möjligheten att olika aktörers sociala handlande kan variera och potentiellt sett möjliggöra social förändring. Ett konkret exempel i essän var när seriemagasinens motståndare under femtiotalet förespråkade ett förbud av den degenererade kulturyttring som serierna ansågs utgöra. Förbudet av seriemagasinerna motiverades på grundval av distinktionen god och dålig kultur och människors behov av skydd från denna dåliga och omoraliska kulturyttring. Andra serietidningsmotståndare (om än mycket färre till antalet) godtog en begränsad läsning av seriemagasinerna utifrån deras föreställning om god och dålig kultur. Deras kritiska föreställning om serierna inkluderade dock serieläsning som förströelse och underhållning. Olika definitioner av ett mångtydigt kulturbegrepp ger kanske inte en heltäckande förklaring till seriedebatten. Men de olika föreställningarna och innebörderna som knöts till förståelsen av god kultur rymde dock möjligheten till en omdefinition och förändring av vad som ansågs vara god kultur. Utifrån olika aktörers motstridiga definitioner av god kultur tycks det rimligt att fokusera på skolans aktörer och fostran av kulturella ideal.

---

⁹ Sammanfattat i Martinsson, Bengt-Göran, (1989), *Tradition och betydelse : om selektion, legitimering och reproduktion av litterär betydelse i gymnasiets litteraturundervisning 1865-1968*, 1. uppl. ed., *Linköping studies in arts and science*, 35 Linköping: Tema kommunikation Univ., s 23.

¹⁰ James, Allison & Alan Prout, (1990), *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood* London: Falmer, s 5.

¹¹ Hacking, Ian, (1999), *The social construction of what?* Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.

¹² Kane, Anne, "Reconstructing Culture in Historical Explanation: Narratives as Cultural Structure and Practice," *History and Theory* 2000.

II. Skolan, aktörerna och estetiskt kulturell fostran - en fråga om kön, ålder och profession?

Litteraturhistorikern Ulf Boëthius, etnologen Jonas Frykman och sociologen Erik Højdestrand har studerat flera av 1900-talets kulturdebatter liknande den om serietidningarna. De visar att debattarna inte varit polariserade efter en politisk höger – vänsterskala. Av den anledningen kan aktörernas andra sociala gruppstillhörigheter som exempelvis klass- och yrkeskårstillhörighet, vara mer intressant. Eftersom det var många olika aktörer uppträdde på den kulturella debattens fält och på grund av essäns begränsade utrymme ger jag ingen utförlig redogörelse av aktörernas bakgrund, sociala tillhörighet och inbördes sociala positionering. Jag antyder endast konturer av debattfältet. Florin & Johanssons tanke om de olika professionella grupperna inom läroverken påminner om de professionella grupper och experter från folkskolan som deltar i debatten om serietidningarna.¹³ Deras historia om de svenska läroverken utifrån olika sociala klasser/yrkesgrupper gör även seriedebatten i relation till folkskolan mer begriplig. Den sociala och kulturella formeringen tycks ha varit påtaglig även i fråga folkskolan. Läroverken beskrevs som ett led i formandet av det manliga borgerliga samhället. På ett liknande sätt tycks den svenska folkskolan också ha eftersträvat att fostra sina elever efter sociala och kulturella ideal som de ledande aktörerna inom skolans fält var bärare av.

En av debattens aktörer, Karl D. Ivre gjorde en tydlig könsuppdelning i samband med beskrivning av barns visade intresse för serierna. Enligt Ivre var ”grabbar”¹⁴ mest benägna till att sluka serier. Vidare visade chefredaktör Harry Osbornsson att serierna ansågs vara riktade främst till pojkarna eftersom ”...det gäller att appellera till pojkars äventyrsfantasi”.¹⁵ En sådan genusrelaterad bild av barn och barndom framställdes även av andra debattörer.¹⁶ Än mer kännetecknande var kanske den talande tystnad beträffande flickors förhållande till serietidningarna. Lorentz Larsson beskrev flickor som bättre och duktigare elever än pojkar och därmed underförstått också som föredömen för pojkarna.¹⁷ Även beträffande läsning av serier. En annan debattör, redaktören Birger Stolpe, visar i en undersökning på en tydlig uppdelning mellan flickors och pojkars olika serieintresse.¹⁸ ”Äventyrsintresset är tydligen starkare utvecklat hos småpojkar än hos flickorna” medan flickorna föredrog seriernas ”hjälteromantik”. Vidare uttrycker Stolpe sitt omdöme om denna könsfördelning beträffande läsning av och intresse för serierna. ”Det är alldeles påfallande att inom gruppen mogen ungdom (12-18 år, förf. anm.), är kvinnorna mer kritiska mot serierna.” Flickorna gjordes alltså underförstått till föredömen och norm avseende flit, begåvning och serieläsning. Möjligtvis berodde detta på att de ansågs ställa sig mer kritiska till serierna och på så sätt delade debattörernas synsätt. Ett mycket talande citat av Stolpe vidgar förståelsen av de genusrelaterade föreställningar som debattens aktörer gav uttryck för:

”Det finns också andra infantila drag hos mannen, vilka här ska förbigås – Dagoberts ständiga slagsmål med grannen t.ex. Medan hufvudern alltså skildras som en arbetsskygg imbecill – fast naturligtvis finns det variationer – tecknas frun i huset som en symbol för något helt annat. ...leder hon med fast men mild hand sin stackars lallande Dagobert till pliktens bänk... De unga männen sätter ett enormt mycket större

¹³ Se exempelvis Florin & Johansson, ”Där de härliga lagrarna gro-“ : kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914 s 135.

¹⁴ *Smålands Folkblad* 8/2-1954 ”Serieraseriet” av Karl D. Ivre

¹⁵ *Smålands Folkblad* 8/9-1956 ”Hamlet som seriefigur” av Harry Osbornsson

¹⁶ *Svenska Dagbladet* 10/1-1955 ”I serievärlden” av signaturen G.B., *Smålands Folkblad* 8/9-1956 ”Hamlet som seriefigur” av Harry Osbornsson, *Karlstads-Tidningen* 6/6-1953 ”Om serier 3: De mest populära” av redaktör Birger Stolpe, *Göteborgs Handels- och sjöfartstidning* 15/12- 1954 ”Kampen mot serierna” av Elis Regné

¹⁷ Larsson, *Barn och serier* s 15, 170.

¹⁸ *Karlstads-Tidningen* 6/6-1953 ”Om serier 3: De mest populära” av redaktör Birger Stolpe

värde på Blondie än sina fruor... Detta trots att det borde ligga nära till hands för männen att ta illa upp den bottenlösa driften med den gifte mannen, och detta trots att man kunnat tro att fruarna å sin sida skulle sätta värde på den förhålligade borgarhusstrun i Blondies gestalt”.¹⁹

Genomgående för debatten är den närmast totala manliga dominansen. Endast en kvinnlig debattör förekommer i de fyrtioalet artiklar som jag gått igenom. Det var den kvinnliga Fil.lic och legitimerade psykologen Merit Hertzman-Ericsson som intressant nog stod för den enda egentligt liberala hållningen ifråga om att tillåta barns läsning av seriemagasin.

Debatten om seriemagasinen handlar som jag ser det inte endast om seriemagasinen vara eller inte vara. Aktörernas inlägg kan också förstås som en fråga om estetisk kulturell fostran och gränsdragningen mellan högt och lågt i kulturens värld. Det tycktes inte bland debattörerna ha varit någon fråga om vem som hade rätten att definiera elevernas kulturideal. Det var de manliga vuxna skolaktörernas rättmätiga sak.

Debatten präglades också av manliga experter som hörde hemma utanför skolans värld. Några individer var särskilt framträdande.²⁰ Nils Bejerot, som var professor och lärare i socialmedicin vid Karolinska Institutet, skrev 1954 boken *Barn, serier och samhälle*. Bejerots bok användes frekvent som källa och han användes genomgående som auktoritet i flertalet debattartiklar. Bejerot försåg debatten med upplysningar om serietidningarnas omoraliska och hotfulla innehåll och bidrog med en starkt polemisk argumentation i ett flertal debattartiklar. Bejerot deltog på så sätt indirekt till förmandet av de skolkulturella fostrans ideal genom sin bok som fick stor spridning och refererades i lärarkårens tidningar.

En annan tongivande aktör både inom och utanför skolan, i såväl lärartidningar som dagspress, var överläraren och bibliotekarien Lorenz Larsson.²¹ 1953 inbjöd exempelvis Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet ett flertal olika ideella föreningar och kårorganisationer till ett möte om serieläsning.²² En kommitté bildades med representanter från föreningarna och i ett arbetsutskott tillsattes Lorenz Larsson som dess ordförande. Utskottet genomförde en undersökning av serieläsningens omfattning vilket resulterade i Larssons bok *Barn och serier* som också den publicerades 1954. Bokens tydligt vetenskapliga jargong och ambition med innehållande diagram, beräkningar och tabeller över serieläsningens frekvens m.m. utgjorde något av en milstolpe i debatten. Larssons bok om seriemagasinen refererades också i en mängd debattartiklar. Larsson var också den som författade i särklass flest artiklar i lärarkårens egna tidningar.²³

Ett illustrativt citat av Larsson lyder som följer:

---

¹⁹ *Karlstads Tidning* 2/6- 1953 ”Om serier II” av Birger Stolpe

²⁰ Knutsson, *Seriemagasinet mot barnboken : en moralpanik ur kultursociologiskt perspektiv* s 5. Dessa avsnitt om aktörernas biografiska information bygger främst på uppgifter hämtade från Svensk Biografiskt Lexikon men även från uppsatstillitteraturen och de dagstidningar som förekom i debatten.

²¹ Ibid. och Larsson, *Barn och serier* s 8.

²² Knutsson, *Seriemagasinet mot barnboken : en moralpanik ur kultursociologiskt perspektiv* s 5. Larsson, *Barn och serier* s 7-9. Listan över organisationer och föreningar var följande; Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, ABF, LO:s Kvinnoråd, Folkpartiets Kvinnoförbund, Högers Kvinnoförbund, Kooperativa Kvinnogillesförbundet, Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening, Sveriges Folkskolläraryörening, Sveriges Småskolläraryörening, Målsmännen Riksförbund, Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund, Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund, Svenska Kvinnors Medborgarförbund, Vita Bandet, Nykterhetsorganisationen Verdandi, Sveriges Mödrars Fredsförbund, Frikyrkliga Samarbetskommittén och Tidningen Ungdomsnytt.

²³ Uppgifterna om de lärartidningar som jag hänvisar till är hämtade från Jarlén, ”Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll”. och är följande: *Folkskolan: svensk lärartidning* (1947-62); *Folkskollärarnas tidning* (1945-56); *Lärartidningen* (1957-62); Sveriges folkskolläraryörens tidning (1946-56); *Svensk skoltidning* (1946-62).

Frågan om ungdomens läsning av mindervärdig litteratur har under senare tid tilldragit sig allt större uppmärksamhet. Särskilt har man diskuterat de s.k. serietidningarna som en del barn tycks konsumera i stor omfattning. Från skolhåll har uttalats farhågor för att den ohämmade <<läsningen>> av dåliga serier med korta, språkligt mindervärdiga, texter skulle verka hämmande på utvecklingen av barnens läsförmåga och deras språksinne. Man anser också att den våldsmentalitet som serien så ofta ger uttryck för kan förvirra fantasi- och föreställningsvärld hos många barn.²⁴

Folkskolläraren Evald Fransson tycks också på ett särskilt sätt ha varit med och format debatten både inom och utanför skolans väggar.²⁵ Fransson framstår som en dominerande och ganska högljudd motståndare till serietidningarna som drevs av ett starkt moraliskt engagemang. Efter Lorentz Larsson var Fransson den som debatterade med flest antal artiklar i lärartidningarna.

De växandes miljö har i vår tid så radikalt förändrats, att man kan tala om uppfostrans nya situation. Främst kännetecknas denna av familjens oavbrutet minskade betydelse som uppfostringsmakt. För det andra präglas uppfostrans nya situation av en djupgående kris och villrådighet ifråga om normer och värden. Ett tredje markant drag är, att en rad nya makter och medel börjat delta i uppfostran vid hemmens och skolans sida. Hit hör bl.a. de s.k. massmedia, såsom filmen, pressen och mindervärdig litteratur, främst i seriemagasinens gestalt.²⁶

Förutom de redan nämnda tillhörde de övriga aktörerna olika professionella yrkeskårer. Det var psykologer, överläkare, läkare, socialläkare, läroverksadjunkter, överlärare, folkskollärare. Representanterna från läkar- och lärarkåren intog en mycket central ställning och var i det närmaste överrepresenterade i dagspressens debatt. Det förekom även någon bibliotekarie och journalist, tidningsredaktörer och någon direktör. En och annan politiker deltog, en präst, en överste och några författare. Även om debattörerna inte endast kan förstås som företrädare för olika yrkesgruppers intressen så framträder bilden litet tydligare när debatten relateras till de framstående aktörernas yrkeskårer. Det var trots allt dessa aktörer som i debatten agerade experter och specialister på estetiskt kulturell fostran. Det var åtminstone de som i det offentliga deltog i att formulera ideal om god och dålig kultur.

Resonemanget ovan berör även en annan aspekt av social organisering. Debattens aktörer och aktörsgrupper kan med fog beskrivas som företrädare för ”de vuxna” med uppdrag att fostra elever till att utveckla en god vuxenkultur. Det blev tydligt i och med att inga elever över huvud taget kom till tals i debatten. Lärarkårens vuxna företrädare gav alltså inte eleverna någon möjlighet eller utrymme för verbalt motstånd mot de vuxenkulturella idealen. Det var alltså de vuxna som definierade vad som var elevernas kulturella ”bästa”. Detsamma gällde även det närmast obefintliga försvaret av serietidningarna i dagspressen. Dagspressen tycks ha varit ett forum där företrädesvis bildade vuxna män från läkar- och lärarkåren samt företrädare för den psykologiska vetenskapens fält kom till tals.

Denna essä om skolans kulturella fostran utgår främst från aktörerna som rör sig inom skolans fält. Men den gör också en klar koppling mellan de bildade aktörerna och deras föreställningar om att fostra barnen till kulturella elever och medborgare. Denna samhälleliga fostran bör också ses i ljuset av skolans uppdrag i sin tids samhälleliga kontext.

---

²⁴ Larsson, *Barn och serier* s 170.

²⁵ Jarlén, ”Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll” s 44ff.

²⁶ *Folkskolan. Svensk lärartidning*, nr 9, september 1953, ”Serielitteraturen – ett uppfostringsproblem” av Folkskolläraren Evald Fransson.

III. Skolans kulturfostrande ansvar och femtiotalets samhällsförändringar

Att studera en historisk händelse eller förlopp kan medföra en risk för forskaren att normativt moralisera över vad som kan tyckas vara en ”gammalmodig” företeelse eller ondgöra sig över till synes moralistiska tendenser och kulturföreställningar i en annan tid. Seriedebatten gav i det hänseendet prov på många moraliserande utfall från lärar- och läkarkåren. Med lätthet skulle man kunna lockas till att moralisera över seriedebattens till synes föråldrade moralism. Det är som jag ser det inte särskilt fruktbart tillvägagångssätt för en historisk förståelse. Jag vill hellre försöka förstå de moraliska uttrycken i en viss tid genom att relatera de till ett vidare historiskt och socialt sammanhang. För att förstå den skolkulturella debatten om serietidningarna relaterar jag den till det samhälleliga sammanhanget och till skolans statliga samhällsuppfostrande funktion.

Ett samhälle i förändring

Olika forskare har beskrivit och förklarat olika kulturdebatter under 1900-talet och även den om seriemagasinen.²⁷ Ett genomgående drag för dessa är tolkningen av företeelserna som utslag för en utbredd samhällelig moralisk panik. Oavsett ställningstagande till en sådan moralisk paniktolkning kan det vara fruktbart att sätta företeelsen i relation till det samhälle som växer fram och förändras under femtiotalet. Samhällsutvecklingen i stort präglades av djupgående omvandlingar på såväl den internationella som den nationella politiska scenen.²⁸ Både inom och utanför Sveriges gränser tycks efterkrigstiden ha uppfattats som konfliktfylld vilket kan ha förstärkts av den s.k. atomåldern och kalla krigets dagar. Samtidigt med detta uttrycktes också en optimistisk framtidstro som kopplades till det demokratiska samhällets framväxt och den samhällsekonomiska utvecklingen. Seriemagasinens spridning sågs också som ett hot mot denna demokratiska samhällsordning. Uppfattningen att ungdomsbrottsligheten ökade bidrog troligen också till en tid av social och politisk oro. Det moderna stadssamhällets tilltagande antal bilburna ungdomar debatterades också flitigt i dagspressen vilket också kan ha bidragit till framväxten av dessa samhälleliga hotbilder. Någon form av generations- eller åldersrelaterad konflikt tycks därför inte helt orimlig som en del av förklaringen till att seriemagasinen debatterades av dessa aktörer. Till denna teckning av samhällskontexten kan vi också foga den karaktäristiska statliga skolreformivern och den svenska enhetsskolans försöksverksamhet under femtiotalet.²⁹ Utan att därmed ange något orsakssamband mellan seriedebatten och samhällets omvandling så framträder ändå en tydligare bild av seriedebatten. Sverige under femtiotalet kan beskrivas som ett föränderligt samhälle på väg mot en ljus men oviss framtid. Serietidningarna gjordes därför till en del i det vuxna samhällets oro över den påstådda förvildningen av ungdomen och andra negativa tendenser i samhällsutvecklingen i stort.

I samband med den genomgripande förändring som enhetsskolsystemets framväxt innebar drevs också debatten om äga i den svenska skolan. Debatten relaterade till den övergripande

²⁷ Exempelvis Boëthius, *När Nick Carter drevs på flykten : kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908-1909*. Frykman, *Dansbaneeländet : ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Knutsson, *Seriemagasinet mot barnboken : en moralpanik ur kultursociologiskt perspektiv*. Højdestrand, Erik, (1997), *Det vedervärdiga videovåldet : att återupprätta moralisk ordning*, *Studia sociologica Upsaliensia*, 44 Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis : Univ.-bibl. distributör. Jarlén, "Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll".

²⁸ McKay, John P. et al., (2000), *A history of world societies*, 5. ed. Boston: Houghton Mifflin.

²⁹ Rothstein, Bo, (1986), *Den socialdemokratiska staten : reformer och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*, *Arkiv avhandlingsserie*, 21 Lund: Arkiv. Ohlsson, Lars B. & Hans Swärd, (1994), *Ungdom som samhällsproblem* Lund: Studentlitteratur. Richardson, Gunnar, (1994), *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*, 5., rev. uppl. ed. Lund: Studentlitteratur.

frågan om växande disciplinproblem i skolan som engagerade större delen av lärarkåren. Detta bör också sättas i samband med de politiska förändringar som enhetsskolan innebar. Sociologen Anders Persson har beskrivit den politiska bakgrunden till den svenska folkskolans framväxt genom att härleda den till en äldre samhällsform i upplösning.³⁰ Persson menar att folkskolan växte fram som ett led i dåtidens sociala oro, folkliga mobilisering och den rådande tidsandan under 1840-talet. Det verkar därför rimligt att tolka lärarnas aktiva motstånd mot serietidningsbruket i skolan som en fråga relaterad till femtiotalets skolreformer och samhällsförändringar. Oavsett olika aktörers reaktioner mot serietidningarna så tycks lärarkårens hotbilder hänga samman med femtiotalets reform av skolsystemet, den nya försöksverksamheten och frågan om skolans fostransansvar på det kulturella området.

Skolans estetiskt kulturella fostransuppdrag

I Sixten Marklunds redogörelse för 1946 års skolkommissions betänkande om skolans mål framställs skolans fostrande uppdrag tydligt.³¹ Marklund menar att betänkandet också blev tongivande för den försöksverksamhet inom skolan som genomfördes på prov under femtiotalet. I skolkommissionens förslag till enhetsskolan är det tydligt att skolan gavs en uppfostransansvar som inbegrep elevers kulturella smak och stil.³² Marklund citerade också skolkommissionens betänkande och tydliggjorde därmed att: ”Elevens förståelse för konstens och naturens skönhetsvärden skall främjas, konstnärliga anlag uppsåras och utvecklas.”³³ I 1950-års regeringsproposition kvarstod den fostrande funktionen som skolkommissionen formulerat i betänkandet från 1940-talet.³⁴ Dvs. ideal som att en estetiskt kulturell fostran skulle leda eleverna till böckernas värld och visa vägen till skolbibliotekets bildande miljö. Det tycks genomgående ha handlat om gränsdragningar och distinktioner med utgångspunkten att kulturens olika uttryck lät sig kategoriseras i termerna högt och lågt, eller god skolkultur och populär skräpkultur.³⁵

Till denna beskrivning av skolans kulturfostrande roll i fråga om seriedebatten kan läggas även skolbiblioteksreformen som ägde rum 1955.³⁶ Den kan bland annat förstås som åtgärd mot det tilltagande problemet med barns serieläsning under femtiotalet. Skolbiblioteksreformen genomfördes och åren efter genomförandet tycks serietidningsdebatten ha ebbat ut. Åtminstone försvann debatten från lärartidningarna. Biblioteksreformen tycks därmed ha varit relaterad till serietidningsdebatten på ett eller annat sätt. Frågan är hur vi ska tolka tystnaden i seriefrågan efter biblioteksreformen? Använda lärarkåren serierna som ett retoriskt slagträ för att driva igenom frågan om skolbiblioteket eller ska skolbiblioteksreformen förstås som ett av flera led i lärarkårens kamp mot

---

³⁰Persson, Anders, (1994), *Skola & makt* Stockholm: Carlsson, s 65 Se även Sandin, Bengt, (1986), *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan : folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850*, Arkiv avhandlingsserie, 22 Lund: Arkiv.)

³¹ Marklund, Sixten, (1980), *Skolsverige 1950-1975* Stockholm: Liber/Utbildningsförl., s 80.

³² 1940 års skolutredning, (1946), *1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar, Statens offentliga utredningar, 1946:31* Stockholm,,: s 85-91.

³³ Marklund, *Skolsverige 1950-1975* s 80.

³⁴ *Kungl. Maj:ts proposition 1950:70 angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling*, (1950), Stockholm: Riksdagen.

³⁵ Boëthius, *När Nick Carter drevs på flykten : kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908-1909*. Frykman, *Dansbaneeländet : ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Knutsson, *Seriemagasinet mot barnboken : en moralpanik ur kultursociologiskt perspektiv*. Höjdestrand, *Det vedervärdiga videovåldet : att återupprätta moralisk ordning*. Jarlén, “Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll”. Bjurström, Erling, (1997), *Högt & lågt*, 1. uppl. ed. Umeå: Boréa.

³⁶ Anna Jarlén lyfter fram detta som ett led i förklaringen till att debatten dog ut. Lärarnas mål med reformen var uppnått. Jarlén, “Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll” s 38.

seriemagasinen? Eller var det kanske både ock? Helt klart är att biblioteksreformen ger nya nyanser till bilden av serietidningsdebatten. Lärarnas engagemang i frågan om serieläsning kan tolkas som att andra kulturella värden än enbart serierna också stod på spel.

Till bilden av femtiotalets skolsituation hör också, som tidigare sagts, diskussionen om disciplin och aga i skolan.³⁷ Det verkar inte otroligt att lärarnas engagemang i fråga om serietidningarna också var relaterad till debatten om aga och disciplin i skolan.³⁸ I dagspressens seriedebatt fördes detta också på tal som en del av förklaringen till lärares till synes stränga hållning beträffande läsning av seriemagasin i skolan.³⁹ Den här beskrivningen av skolan under femtiotalet antyder att skolans statliga uppdrag att forma en särskild skolkultur också innebar något av en kulturell maktkamp inom skolans väggar.

Kulturella föreställningar och makt

Maktbegreppet kan på ett förtjänstfullt sätt rymma centrala aspekter av socialt handlande och sociala relationer i denna essä. Anders Persson definierar makt som ”en individuell eller kollektiv aktörs förmåga att framkalla, förändra och hindra handlande och uppnå avsedda konsekvenser”.⁴⁰ Perssons maktbegrepp tycks tillämpligt även här. Debatten om seriemagasinen handlade bland annat om debattörernas syfte att förändra elevernas sociala handlande och fostra elevernas kulturella ideal. Det kan ses som en handlandets maktutövning som i första hand vände sig mot serievänligt inställda inom lärarkåren eftersom eleverna troligtvis inte läste lärartidningarna. Debattinläggen handlade då kanske mer om att förhindra ett visst socialt handlingsmönster inom lärarkåren och om att mobilisera lärarkåren till att stå upp för vissa kulturella ideal. Alltså ett mer indirekt sätt att efterstäva elevernas kulturella ideal.

I Florin & Johanssons framställning av läroverken fungerade det latinska språket som centralt medium i kunskaps- och kulturförmedlingen.⁴¹ Florin & Johansson tolkar striden om latin inte enbart som en fråga om ett skolämne och ett kulturhistoriskt språk utan också att väsentliga kulturella värden för de inbegripna skolaktörerna stod på spel. Jag tolkar kampen om seriemagasins plats i skolan på ett liknande sätt. Latinet gavs en mycket central kulturell funktion som ”det sammanhållande kittet” i det förkapitalistiska svenska läroverkssystemet och ”språkligt medium vid kommunikationen av kunskap, och budskap i kyrka, administration, diplomati och vetenskap.”⁴² Även om en direkt jämförelse mellan latinets funktion i läroverken och serietidningarna i folkskolan inte låter sig göras så tycks de båda skolsituationerna vittna om att en kulturell ordning stod på spel och vissa kulturella värden ansågs hotade. Debatten om serierna kan i det avseendet förstås som en del av formandet av en skolkultur, en kulturell elevgrupp och därmed ett försök att säkerställa det framtida samhällets kulturella organisering. Lärarkårens inblandning i debatten om seriemagasinen tycks i så motto vara intressant som en kulturell fostransstrategi för den svenska enhetsskolans lärarkår.

IV. Avslutande reflektion

Avslutningsvis vill jag återknyta till essäns inledning genom att motivera ett historiskt perspektivs betydelse för forskningsfältet pedagogiskt arbete. Genom att utgå ifrån ett

---

³⁷ Fredriksson, Viktor, (1971), *Svenska folkskolans historia* Stockholm: utg., s 506 ff.

³⁸ Jarlén, “Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll” s 4.

³⁹ Widén, “Barn, serietidningar och social ordning: Barndomsföreställningar i debatten om serier, 1953-1959”.

⁴⁰ Persson, *Skola & makt* s 22.

⁴¹ Florin & Johansson, *”Där de härliga lagrarna gro-“ : kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914* s 105 ff.

⁴² Ibid.

historiskt exempel har forskningsfältet pedagogiskt arbete därmed problematiserats. Min historiska belysning exemplifierar därmed vad forskningsfältet pedagogiskt arbete skulle kunna innehålla.

Beträffande "samhällsintresset" för historisk forskning inom pedagogiskt arbete så kan det motiveras på olika sätt. Jag har utgått från målsättningen för forskarskolan Pedagogiskt arbete och dess praktiktäna forskningsansats. Historisk forskning uppfattar jag vara samhällsintressant när den kan sägas vara "praktiktäna". Innebörden i "praktiktäna" är dock inte entydig. För hur ska vi definiera vad som är "praktiktäna"? Vem har rätten att definiera om något är praktiktäna? Är det med nödvändighet praktiktäna i rumsliga och/eller tidsbundna kategorier? Dessa frågor kräver, om inte ett färdigt svar, åtminstone ytterligare litet tankemöda.

Ett historiskt perspektiv kan sägas vara "praktiktäna" om det ligger nära en historisk skolsituation med beröringspunkter till dagens skola och skolpraktik. Vidare kan det historiska perspektivet användas komparativt för att belysa historiska skolpraktiker. Den historiska forskningen kan så säga perspektivera dagens skolsituation genom att skapa en jämförelse mellan det förflutna och nuet. Ett historiskt förändringsperspektiv kan vidare synliggöra något av skolans komplexitet. T.ex. skolan som social institution eller skolan som ett kulturellt fält och hur olika aktörer bidrar till att forma och omforma olika aspekter av skolan.

Mitt historiska exempel berör så olika nivåer av de politiska, kulturella och sociala betingelser som kan vara relevanta för skolverksamheter i förändring. Det torde vara av intresse att inom pedagogiskt arbete synliggöra skolan och dess skiftande förutsättningar i både tid och rum. I linje med pedagogiskt arbetes målsättning att studera "ungdomars socialisation" ur ett historiskt perspektiv kan förhoppningsvis en vidgad förståelse av sociala maktrelationer på det kulturella fältet nås. Förhoppningsvis har denna essä, åtminstone indirekt, belyst några kulturella förhållanden och ideal och hur de har formats i vår egen tid.

Referenser

1. 1940 års skolutredning, (1946), *1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar, Statens offentliga utredningar, 1946:31*. Stockholm,.
2. Bjurström, Erling, (1997), *Högt & lågt*. 1. uppl. ed. Umeå: Boréa.
3. Boëthius, Ulf, (1989), *När Nick Carter drevs på flykten : kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908-1909*. Stockholm: Gidlund.
4. Florin, Christina & Johansson, Ulla, (1993), *"Där de härliga lagrarna gro-" : kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*. Stockholm: Tiden.
5. Fredriksson, Viktor, (1971), *Svenska folkskolans historia*. Stockholm: utg.
6. Frykman, Jonas, (1988), *Dansbaneeländet : ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Stockholm: Natur och kultur.
7. Hacking, Ian, (1999), *The social construction of what?* Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.
8. Högdestrand, Erik, (1997), *Det vedervärdiga videovåldet : att återupprätta moralisk ordning, Studia sociologica Upsaliensia, 44*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis : Univ.-bibl. distributör.
9. James, Allison & Prout, Alan, (1990), *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer.
10. Jarlén, Anna, (1999) "Med Stålmannen i katedern: seriedebatten under 1950-talet och enhetsskolans nya fostransroll." BA, Linköping university.

11. Johansson, Ulla, (2000), *Normalitet, kön och klass : liv och lärande i svenska läroverk 1927-1960*. Tavelsjö: U. Johansson : <http://www.books-on-demand.com> distributör.
12. Johansson, Ulla & Florin, Christina, (1996), *Tre kulturer - tre historier : disciplinering i läroverk, flickskolor och folkskolor under 1800-talets senare hälft*.
13. Kane, Anne. "Reconstructing Culture in Historical Explanation: Narratives as Cultural Structure and Practice." *History and Theory* 2000, 311-330.
14. Knutsson, Magnus, (1995), *Seriemagasinet mot barnboken : en moralpanik ur kultursociologiskt perspektiv*.
15. *Kungl. Maj:ts proposition 1950:70 angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling*, (1950). Stockholm: Riksdagen.
16. Larsson, Lorentz, (1954), *Barn och serier*. Stockholm.
17. Marklund, Sixten, (1980), *Skolsverige 1950-1975*. Stockholm: Liber/Utbildningsförl.
18. Martinsson, Bengt-Göran, (1989), *Tradition och betydelse : om selektion, legitimering och reproduktion av litterär betydelse i gymnasiets litteraturundervisning 1865-1968*. 1. uppl. ed, *Linköping studies in arts and science*, 35. Linköping: Tema kommunikation Univ.
19. McKay, John P. & Hill, Bennett D. & Buckler, John, (2000), *A history of world societies*. 5. ed. Boston: Houghton Mifflin.
20. Ohlsson, Lars B. & Swärd, Hans, (1994), *Ungdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
21. Persson, Anders, (1994), *Skola & makt*. Stockholm: Carlsson.
22. Richardson, Gunnar, (1994), *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*. 5., rev. uppl. ed. Lund: Studentlitteratur.
23. Rothstein, Bo, (1986), *Den socialdemokratiska staten : reformer och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*, *Arkiv avhandlingsserie*, 21. Lund: Arkiv.
24. Sandin, Bengt, (1986), *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan : folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850*, *Arkiv avhandlingsserie*, 22. Lund: Arkiv.
25. Sandin, Bengt, (1988), *Den karolinska ämbetsmannastaten, barnen och kulturen : förhållandet mellan statsmakt och barn under 1600-talets senare hälft*.
26. Widén, Pär, (2002) "Barn, serietidningar och social ordning: Barndomsföreställningar i debatten om serier, 1953-1959." C-uppsats i historia (BA Thesis in History), Linköpings universitet.

Dagstidningar och fackpress

Folkskolan. Svensk lärartidning, nr 9, september 1953, "Serielitteraturen – ett uppfostringsproblem" av Folkskolläraren Evald Fransson.

Göteborgs Handels- och sjöfarts Tidning 15/12- 1954 "Kampen mot serierna" av Elis Regnér

Karlstads-Tidningen 6/6-1953 "Om serier 3: De mest populära" av redaktör Birger Stolpe

Karlstads Tidning 2/6- 1953 "Om serier II" av Birger Stolpe

Karlstads-Tidningen 6/6-1953 "Om serier 3: De mest populära" av redaktör Birger Stolpe

Smålands Folkblad 8/2-1954 "Serieraseriet" av Karl D. Ivre

Smålands Folkblad 8/9-1956 "Hamlet som seriefigur" av Harry Osbornsson

Svenska Dagbladet 10/1-1955 "I serievärlden" av signaturen G.B